

Vzpomínková trilogie, vznikající v letech 1922–28 (jednotlivé části vyšly v pořadí *Elbasan* – 1922, *Válčení civilistovo* – 1925, *Bragožda* – 1928), tvoří zvláštní kapitolu v Neumannově díle, jako válka tvoří zvláštní období jeho života. Neměla pro něho – a básník to sám na mnoha místech v ostrém kontrastu s většinou ostatních spisovatelů zdůrazňuje – pouze negativní význam a pouze destruktivní vliv; umělec v ní dovedl nalézt a vytěžit z ní pro život, tvorbu a poznání mnoho pozitivního, třebaže není zcela pravda, co sám říká, že ho neproměnila, že z ní vyšel tak, jak do ní vstoupil. Z dalšího tvůrčova vývoje ve dvacátých a třicátých letech – a zvláště pak v období boje proti fašismu a okupace – je jasné, že pronikavě zapůsobila i na něho, jak politicky, tak lidsky. Na druhé straně ovšem řada charakterových vlastností pomohla umělci vyrovnat se s danou situací právě tak klidně a důstojně, jak je to vylíčeno v trilogii, a právě tolik z ní vyzískat pro svůj osobní i občanský růst.

Zanedbatelným není v tomto směru ani umělcův předchozí život, ani jeho zkušenost čtyřicátníka, a konečně ani způsob jeho „válčení“, jež mělo rovněž poněkud výjimečnou podobu. Léta 1915–17 prožívá Neumann na frontě, ale jako příslušník sanitního oddílu; dokonce i tím, že na cestu do elbasanského lazaretu odmítá vzít s sebou pušku, demonstruje postoj, výstižně označený názvem první části jeho vzpomínek, který charakterizuje celou trilogii: „Válčení civilistovo“. Není to jen vtipný obraz, nýbrž příměr, ve zkratce shrnující podstatu spisovatelova přístupu ke skutečnosti.

Zralé a vyrovnané stanovisko umělce i člověka St. K. Neumanna v převratné a otřesné době se odlišuje od většiny toho, co bylo v české i světové literatuře o válce napsáno, a přece s tím v jistém směru souvisí. Básník, který vyšel z moderny devadesátých let, prošel obdobím vypjatého individualismu a ostře negujícího anarchismu, vytváří tu dílo obdivuhodně

civilní, nepatetické, blízké meziválečné literární atmosféře a v pozitivním smyslu odpovídající její umělecky i politicky nejprogresivnější linii, jež je souvztažná dílu H. Barbusse.

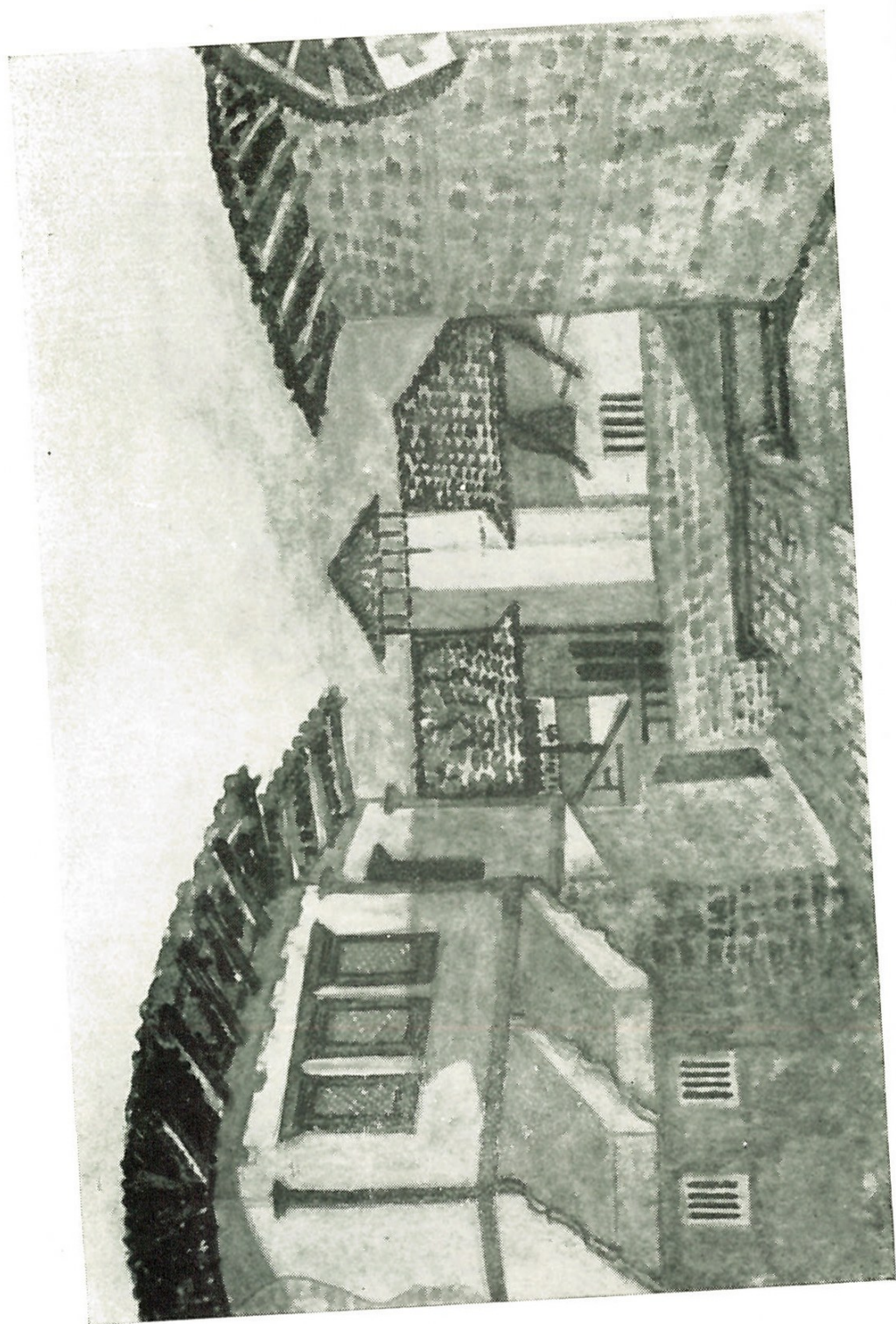
Svéráznost Neumannova přístupu k válce se projevuje především ve srovnání s tragičností pohledu – a často dokonce sentimentalitou, chaotičností a bolestíinstvím – v tvorbě některých příslušníku mladší generace, zvláště představitelů českého expresionismu. Je ovšem nutno chápat tento postoj – vždyť víme, že mladí byli často na fronty světové války vrženi přímo ze školních lavic a jejich prožitek byl často ovlivněn i „menší mírou štěstí“, než jaké se dostalo – podle jeho vlastního přesvědčení – Neumannovi. V subjektivně laděných prózách většinou ztvárnili vlastní otřesné prožitky či události, jichž byli svědky. Některé z nich literárně zpracovány vypovídají dokonce o podobných pocitech, názorech a přesvědčení, jaké najdeme u Neumanna. Ale podoba, kterou svému dílu vtiskl, a velká životní zkušenost činí z něho výpověď netradiční, zajímavou a pro řadu dílčích postřehů i zásadních stanovisek, nejen k situaci, ale k životu vůbec, dodnes aktuální.

S mladými, které válka poznamenala na celý život, má básník společné to, že i on se k ní neustále vrací, že tvoří téměř nepřetržitě náplň jeho tvůrčí dráhy v dvacátých, třicátých i čtyřicátých letech. Je ovšem pravda, že osudy moderních evropských básníků jsou s touto tematikou spjaty těsněji, než by si snad oni sami přáli, protože dějiny od přelomu století nedopřávají angažovanému tvůrci ani na chvíli klid a spočinutí v soukromé idyle; avšak u Neumanna je toto zaujetí, podložené světonázorovým vyzráním, jež se dovršilo v první půli dvacátých let, ještě výraznější.

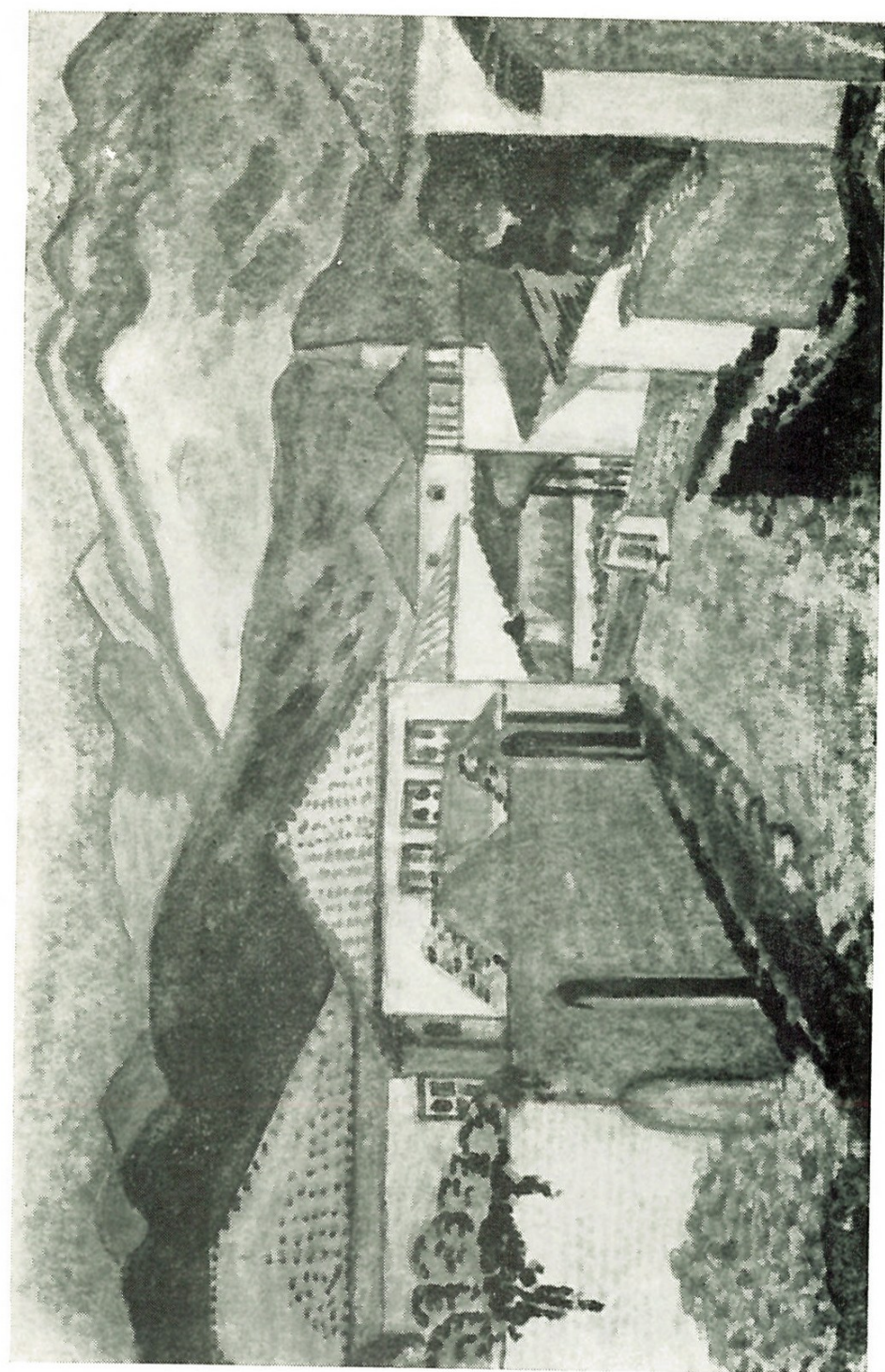
Jestliže první vlna bezprostředního literárního zpodobení války spadá do let 1918–24 a druhou představuje konec dvacátých, případně počátek třicátých let, je pro zasvěcenější a jasnozřivější spisovatele varovným signálem už rok 1933. V tomto smyslu od vítězného fašistického převratu v sousedním Německu pokračuje Neumannova – tentokráte ryze básnická – tvůrčí cesta s tematikou zaměřenou k válce až do osvobození a snad ještě dále: do básnickovy smrti v roce 1947. V chronologickém sledu tak vznikají sbírky *Srdce a mračna*,

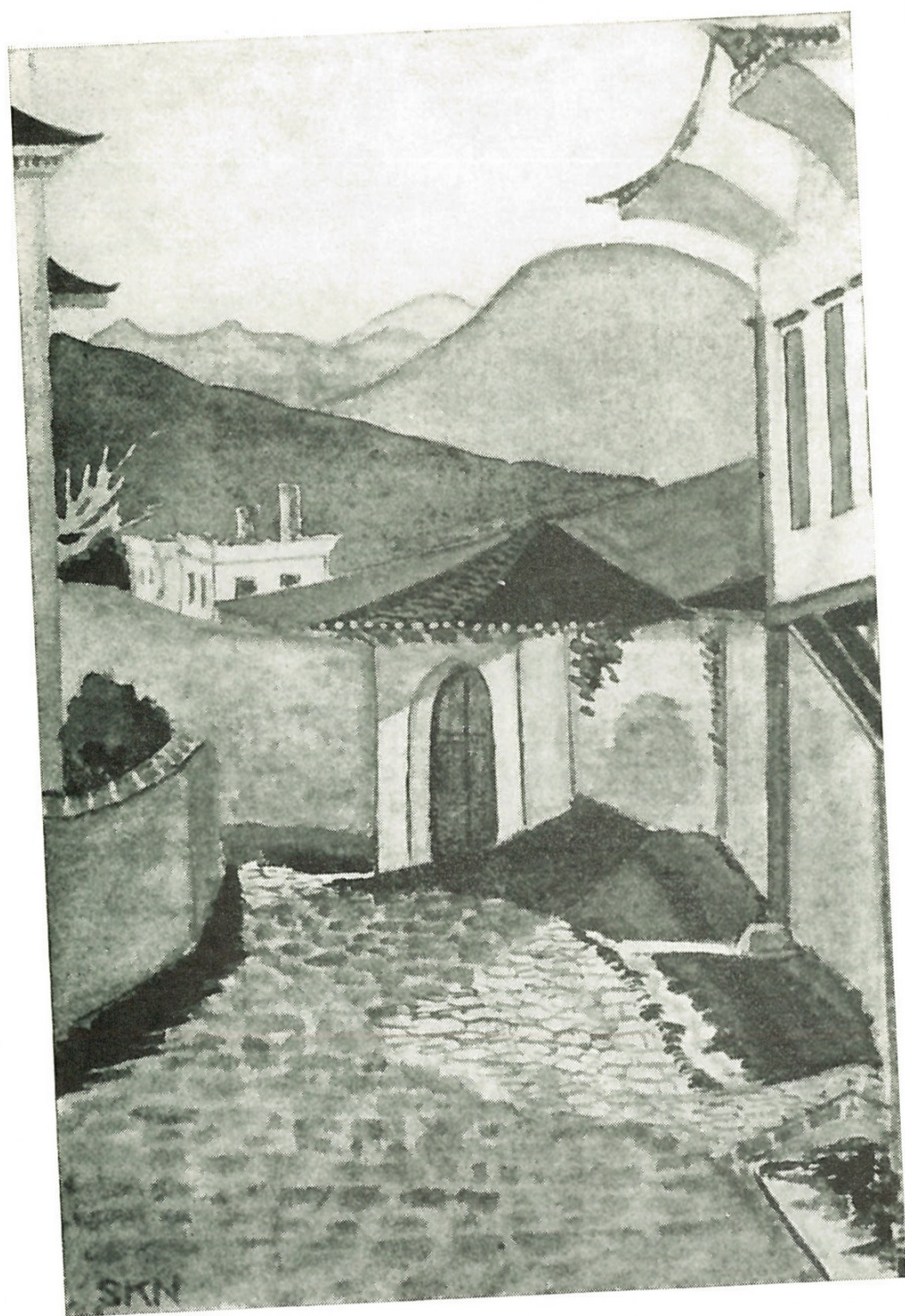

1. VÁCLAV FIALA: PO ŠPATNÉ MENÁŽI.
(PODOBIZNA ST. K. NEUMANNA Z 1. VYDÁNÍ ELBASANU)

2.-4. AKVARELY ST. K. NEUMANNA Z ELBASANU,
KTERÉ POSÍLAL NA POZNÁČKÁCH RODINĚ

Stanislav K. Neumann :

Léto v Elbasanu

Ten za dnem letí, týden za týdnem,
pokojným zola' se tu všechno tucem,
desné můj den je šíř peciv
vlastního testa
bez víne však a bez eluti peciv
uprostřed horkého města.

Sladické na's tu obléhají,
zvěravě straky se divají k nám,
šlechty a zdíva symfonii hrají
v zeleni, která je vlně,
a já jsem sám, ba, skoro sám
který tu pobíží nasloněm
jak, jak to bude:
smutek v mých prsou vyhlíží jasně
leč v srsti trvá to marně.

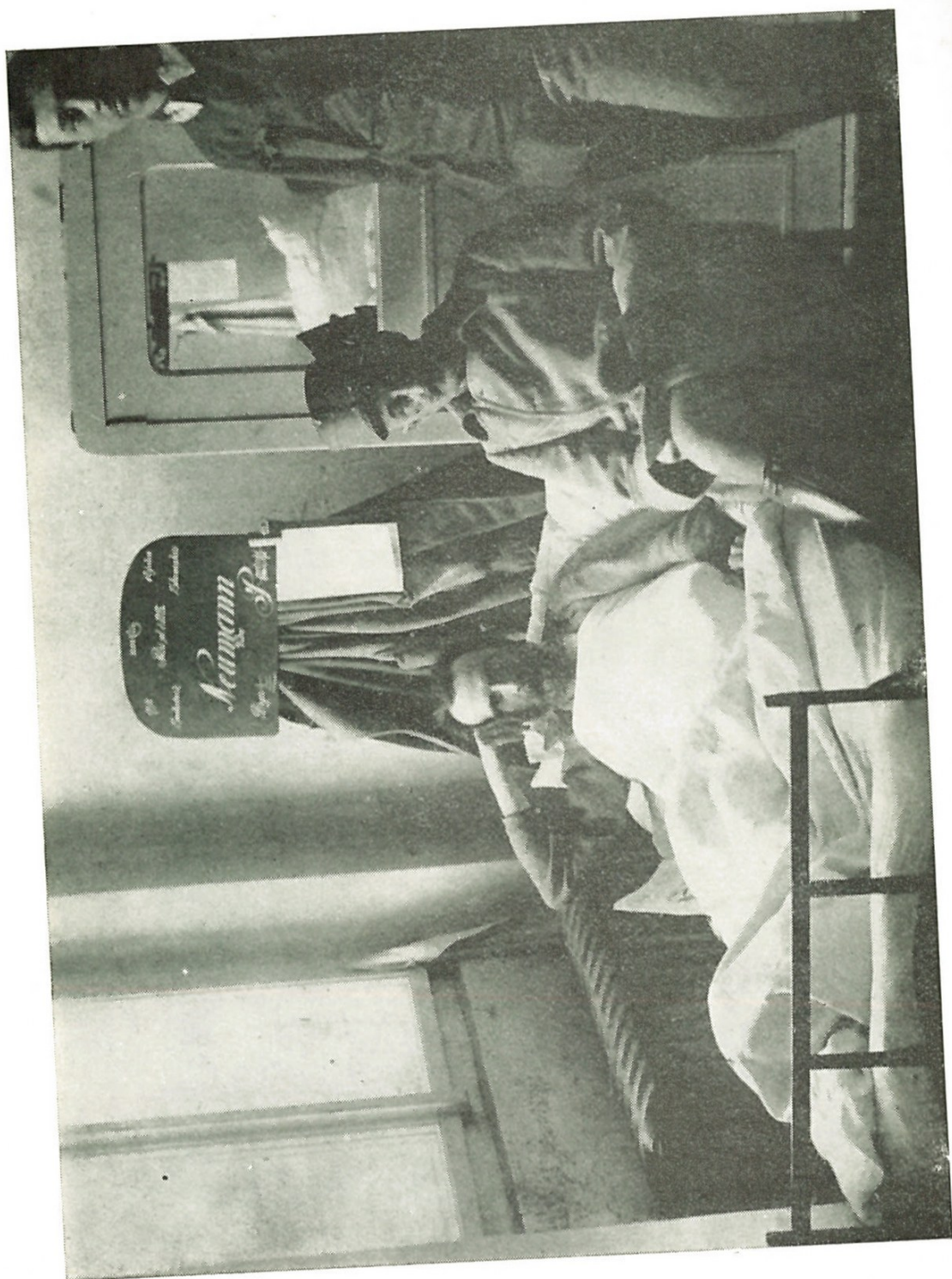
A také krásně nasloněm
z mých trojí pramen tryská:
vedne tu malé, tmavé žluty staviše vrbny,
večer se v plachy vrací vrány
a za noci vel. kých hvězd
v prsou mých vřítka:
leč k světlému nemá cest

A sejdli-li do nle, klouzaje na hladkých kamenech
v dnu mezi osly, summary, vřáky, domorodce,
jiný pohyb taméž zúřivý sluneční dech,
a mimo dílny, trámy, kde volají chodce
truhláře pestře, opáky, lásky taméž došti,
medvění mýsy, spory i laciný zájmoví brák,
kde z lásky zlate placky vřítí
a zvolna rekon nože na tebrák —
těch kromed ovoce veselých
pak ještě mezi voím
mnogo-li zažili jsme jich
vzhledem Gygisim?

Denne je den mýj ovšem obtočen,
slivami, broskvami, hrozny a jiky,
paleton život pro bujný sen
melouny kráje me, loupáme jablka
a v tiolých nličkách s terzínovými
živý se nesou zahrady
temnými pláští a bílými zátky
břichade ženy,
pobojný májiv na slupkách stov
či hymna z harmony —

7. ST. K. NEUMANN O DOVOLENÉ
S BOŽENOU NEUMANNOVOU A DCEROU SOŇOU

8. ST. K. NEUMANN VE VOJENSKÉ NEMOCNICI

Sonáta horizontálního života, Bezedný rok, Zamořená léta a poválečné rozšířené vydání Rudých zpěvů. Stejně jako v případě první světové války je Neumannovo postavení v tomto období výjimečné a osobité. Jeho reakce na fašismus, šířící se zasaženou Evropou jako lavina, je obdivuhodně zasvěcená, v analýze spojuje jeho vznik, charakter i zaměření s vývojem světového imperialismu, který autor poznal a odhalil už v době svého ideového zrání a jehož nekompromisním odpůrcem byl po celá léta básnického, publicistického i politického působení. Narůstá přes odpor k domácímu kapitalismu až ke kategorickému odsouzení německého nacismu, ale také k perspektivě socialistického vývoje, realizované v zemi sovětů. Pokračuje jednoznačným přihlášením k materialismu, který byl již dříve umělcovým krédem, odsudkem kolonialismu a solidaritou s bojujícím Španělskem, až po verše ryze okupační, jež v lidsky obtížné a složité situaci vyjadřují kontinuitu básnickovy osobnosti a kontrast k zoufalému, pesimistickému a často dokonce defetistickému postoji mnoha dalších tvůrců. Z Neumannových veršů tohoto období zaznívá opět zralá moudrost, bytostný optimismus, výrazná objektivita v hodnocení událostí a nesentimentální přístup k realitě; vrací se vše, co bylo základem jeho lidské individuality, ale co pak zrало, formovalo se a utužovalo na přelomu století, v období „válčení civilistova“ i v letech popřevratových. Tak nalezneme v této době i zdánlivě odlišné, avšak vzájemně organicky propojené a logicky stmelené linie, jež tvoří příroda – tak beze zbytku oslavená v Knize lesů, vod a strání, moderní civilizace, jíž básník složil hold v Nových zpěvech, a revoluce, které jsou věnovány Rudé zpěvy, jeho vyznání nejbytostnější. Kontinuitu s první světovou válkou kromě toho vytváří sbírka Třicet zpěvů z rozvratu a Válčení civilistovo, jež je spolu s ní filosofickým komentářem básnickova definitivního politického zafixování.

Autobiografické zpracování Neumannových válečných dobrodružství je nikoli náhodou rozloženo do celého období dvacátých let a nikoli náhodou má vzpomínkový charakter, v němž se střídá drobnokresebné vylíčení nejprivátnějších prožitků a pocitů s obecnějšími úvahami společensko-politickými,

soudy o lidech a válce, přítomnosti a budoucnosti. Na první pohled působí toto vyprávění spíš jako souhrn osobních dojmů a názorů, které sice nesou pečeť výjimečné situace, ale mohly by platit i v hluboce mírové době; je však i promyšleným hodnocením situace a v tomto smyslu do jisté míry přelomem ve spisovatelově myšlení a tvorbě. Svědčí o tom názory vyslovené hned na počátku první knihy: „Co znamená tvůj nebo můj antimilitarismus, když lidstvo sahá po meči, aby řálo do uzlu, jež lidé nedovedou rozplétat? Co znamená tvé nebo mé štěstí, co znamená tvá nebo má zkáza, co znamenají životy statisíců, rozvalená města a zpěvračené lány, když dějiny rozpoutají své nejstrašnější síly a syty frašek sehrají drama, jehož smyslem je vysvobození z minulosti a překonání aspoň kusu zla?“ „Správně mohou ocenit význam války jen ti, kdož se dovedou myslí povznést nad ni, zachovat si vzdálenost soudce, který myslí v dějinných balvanech. Svět nevzplanul kvůli nicotnému rozporu – to nás mělo posilovat v denní bídě doby a držet v nás víru v nějaký kladný výsledek.“ „Válka, tento úžasný otřes lidstvem, je něco nadevše silného, elementární zápas světů, který odehrává se nejen nade všemi individuálními názory a zásadami, nýbrž i nad mnoha věcmi největšími.“ Zde je vysloven jeden z výrazně neumannovských rysů v přístupu k realitě: nepodléhá jí a nemění pod jejím vlivem celkovou koncepci života, zároveň se jí však zbytečně nepřičí, přijímá ji jako nutnost a pozitivum vidí spíš v jejím rozumovém poštižení než v avanturistickém gestu „hrdinství“; proto odsuzuje ty, kteří se s danou skutečností nedokáží vyrovnat a tím „preparují sebe sama na půdu, na jakou zkáza a smrt nejraději kladou nohu“.

Těmito obecnějšími úvahami nabývá zvláště úvodní část trilogie přímo programového charakteru filosofického zhodnocení celé situace z dějinné perspektivy, z nadhledu, se zřetelem k budoucnosti. Elbasan, který vznikl dříve, ač zachycuje období pozdější, nese sice také rysy odstupu a střízlivého výkladu událostí, je však daleko autentičtější a bezprostřednější v popisu skutečných událostí a prožitků, v pravdivých scénách z válečného lazaretu, v záblescích humoru i drobnokresebných postřezích znalce a milovníka přírody. Bragožda

pak – třetí část vyprávění – obsahuje už v plné míře pohled upřený do budoucnosti, vidinu konce a záznam rychlého spádu událostí, jimiž se rakousko-uherská monarchie řítí do propasti.

Jestliže v druhé a třetí části trilogie básník méně hodnotí celkovou situaci Evropy a světa, i když na mnoha místech znovu a znovu zdůrazňuje svou optimistickou naději v národní samostatnost a lepší uspořádání věcí, tím hlouběji se zamýšlí nad postavením člověka, nad jeho vlastnostmi a povinnostmi tváří v tvář plnohodnotnému životu. Právě zde se nejvýrazněji projevuje jeho postoj civilisty, nenarušeného a nenarušitelného válkou. Spočívá především v tom, že umělec není ochoten slevit ani v nejmenším z morálních zásad, lidských práv, ale i povinností, z představ o důstojné existenci člověka.

První část trilogie má proti dvěma dalším optimističtější charakter; to je dáno tematikou popisovaných prožitků z počátku války. Vše se ještě jevilo spíš jako nepříjemné vojenské cvičení, ztrpčované jen svévolí poddůstojníků a některých nepříjemných oficírů, zpestřované a spojované však s domovem řadou drobností civilního života, k nimž patřil i pobyt spiso- vatelovy ženy a dcerky v garnizónním městě. Příznačné je tu krédo autorovo – jeho jednoznačný přístup k vnucené situaci: „Nemyslím, že příliš povzbuzuje a imponuje pohled na člověka, který ocitnuv se v situaci pro sebe hmotně nebo mravně trapné, nedovede si ji podrobit, nýbrž skuhrá, naříká, trápí se a chřadne . . . , provádí hloupé kousky, jimiž věci neprospěje a sobě zkazí život. Ale ovšem nemyslím také, že je nutno rázem se poturčit, jakmile vyšine nás život z kolejí, které jsme si vybrali a určili, na koleje právě opačné a předtím po našem soudu nemravné.“

Během dalšího postupu vyprávění zdůrazňuje Neumann stále více svůj originální přístup „civilisty“ a „turisty“, postoj nevojáka, pouze navlečeného do uniformy, a konečně nezvratné přesvědčení, že „veliký zápas nemůže skončit bez užitku“ a že každý, kdo „považuje hromadné krveprolití za nástroj pokroku, ohavný, ale v soukromovlastnickém světě nezbytný, musí tím spíše něco obětovat a vytrpět tam, kde tisíce obětují vše a trpí nad pomyšlení, nevědouce proč.“ Svérázné jsou

i básníkovy názory na přechodnou situaci a vlastnosti, jež mu pomáhaly přenést se přes těžkou životní zkoušku: odpor k nejistotě, již raději předchází rozhodnutím, jistá dávka fatalismu, nenávist k bolestíinství a přecitlivělosti, jež tak mnohé, kteří se nedokázali přizpůsobit, dohnala na frontě k smrti, schopnost vytěžit ze svízelné situace něco pozitivního, vztah k práci a především bytostný optimismus. V první části je dále uložena i řada ryze osobních vyznání a drobných příhod, rozvedených však skoro vždy do obecnější roviny a širších souvislostí. Časté jsou úvahy o příslušnících jednotlivých národů, hlavně Čechů, Němců a Maďarech, ale i o židech, přičemž autor zde nezaujímá nikdy nacionalistické stanovisko, právě naopak: věcně a spravedlivě posuzuje skutečné vlastnosti a počínání lidí. Dochází například k názoru, že čeští důstojníci se chovali většinou hůře než Němci, kteří vynikali jistou velkorysostí při vyžadování povinností i ve vztahu k podřízeným.

Pronikavé jsou spisovatelovy postřehy o lidech v uniformě vůbec – od prostých vojáků přes poddůstojníky až k vyšším šaržím, o válce a vojenském systému, dokonce o celé rakousko-uherské mašinérii, ale také o osobních pocitech tváří v tvář výjimečným situacím. Jsou velmi zajímavé, obsahují názory na budoucí uspořádání společnosti, demokracii, rovnost mezi lidmi, toleranci a jiné zásadní otázky. Neumann stále konfrontuje vojenský způsob života s civilním, vnáší do něho svůj vztah k přírodě, pozorovatelský talent i mravní zásady, z nichž neslevuje ani v zhoršujících se podmínkách, které mu postupně připravuje válečný lazaret. Ten ovšem nešetří hladem, úmornou prací a později ani epidemiemi a rostoucím pocitem bezbrannosti vůči náporu válečných hrůz. Řada kapitol již svými názvy naznačuje truchlivý obsah událostí, o kterých nebylo možno pomlčet; tak kapitoly Cholera, Malárie, Marhula umírá odhalují tragickou stránku básníkovy služby lidstvu a vrhají obecnější světlo na zpuchřelý a chátrající systém monarchie, na válku a její ničivou moc. Přesto i v této části převládá vyrovnaný nadhled komentátora, plný postřehů, smysl pro básnickou drobnokresbu v líčení nečetných světlých míst v životě vojáka. Nalézáme zde zajímavé pasáže o východní církvi a jejích obřadech, orientálních zvycích a tancích, ba i o jídle

a dalších všedních jevech cizí země. Najde se místo i pro čistě vypravěčské líčení zajímavých zážitků (Cesta do Drače), popis přírody a města (Elbasan) a kousek humoru (Karbanátková ulička).

Třetí část vzpomínek je pak věnována dalšímu přesunu. Vypadá nebezpečně, ale je opět „řízením štěstěny“. Zachraňuje Neumanna i jeho válečné druhy před epidemií skvrnitého tyfu, která se rozšířila těsně po jejich odchodu v Elbasanu: „Osud nám přeje: táhneme teď sice na frontu, ale ta fronta ukáže se bezpečnější než etapa, kterou opouštíme, než městečko, obklíčené neviditelnými armádami vražedných plazmódií a bacilů.“ Hrůzy pochodu, hlad, únava, pohled na mrtvolu lidí i koní podél cesty jsou ve vyprávění opět vystřídány a v autorově mysli záměrně zatlačeny velkolepými přírodními dojmy: kouzlem Ochridského jezera, malebností horské vesničky Bragoždy, patriarchálním řádem, který tu vládne. A tak v třetí knize čteme zase už převážně civilistické postřehy: „Přišel duben a v celé Bragoždě rozkvetly stromy.“ „Patnáctého dubna zakukala poprvé kukačka na bragoždské stráni.“ „Daru osudu, ciziny, snažil jsem se jak se patří využít.“ Dále se seznamujeme s historií starobylé Ochridy, se zajímavými lidmi, s trasou básníkovy pochodu při cestě na dovolenou a zpět atd. Několik závěrečných kapitol už jen letmo naznačuje naděje blížícího se míru, osvobození, vlasti a domova se vším, co k němu náleží. (Neumann byl ještě před skončením války po léčení v nemocnici propuštěn do civilu.)

Básnickým protějškem dlouho zrající trilogie jsou bezprostředně psané a většinou ihned publikované verše sbírky Třicet zpěvů z rozvratu, později v rozšířeném vydání přejmenované na 1914–1918. Hovoří se v nich o řadě událostí, které spisovatel zachycoval souběžně ve svých denících, aby z nich pak vyrostla válečná trilogie. Tak úvodní Proměna z července 1914 je jakousi obecnější charakteristikou války, stejně jako několik básní dalších; touž problematiku přináší Válčení civilistovo. Komentuje „jedinou určitost, kterou nic není s to vyvrátit již, válečný vlak, válečný vlak...“ V básni Hostem v Praze – o této události je ve Válčení civilistově rovněž zmín-

ka – čteme verše: „A cítíme, že z hlubin času vytéká provizorium, maličká doba velkých událostí.“

V Neumannových válečných verších silněji než v trilogii zaznívá bolest nad smrtí přátel či nad krutou mašinérií systému. Vznikají z bezprostředního dojmu náhlé zprávy nebo události. Je zajímavé, že žádná z básní není věnována otázkám umírání v lazaretu, k němuž měl Neumann tak blízko a tak bezprostředně je prožíval. Jsou tu i verše chronologicky sledující umělcovo válečné putování a tažení. Tak v Szegedské kantině a Ranní slunce v Szegedu z roku 1915, Noc v Kiškundorozmě, Léto v Elbasanu, Motiv z Elbasanu a Zimní večer v Elbasanu, Cestou z Drače do Kavaje, Z Elbasanu do Žibraky, Bragožda, Ochrida atd. a potom několik čísel věnovaných cestě domů a novému ochutnávání domova. Jsou tu však i verše reflexivní, odpovídající myšlenkově názorům, pocitům a vztahům, které básník popisuje v trilogii. A i když světonázorová vyhraněnost v nich není ještě zcela zřejmá, přece je jasné, že základ přelomu v tomto smyslu přinesla válka a dotvořily jej pak události z počátku dvacátých let. Tehdy nejen naděje Neumannovy, ale i představy řady dalších básníků o spravedlivém uspořádání věcí byly realitou rozmetány.

V Neumannově postoji k válce můžeme objevit tři rysy: především generační, který se projevuje v zmíněné již odlišnosti od tragického a někdy bolestínského pohledu mladších: „Dav ‚duši‘ výhost, zachránil jsem možná také svůj život. Neboť mnohé viděl jsem umírat, poněvadž měli mnoho ‚duše‘ a málo jasného soudu a dychtivých smyslů, a nebylo to umírání tak hezké, estetické, jako když se na ‚duši‘ umírá v románech a v epických básních.“ Že je v tomto postoji cosi obecnějšího, daného životní zralostí a moudrým nadhledem, dokazuje kniha slovenského vrstevníka Neumannova J. Gregora-Tajovského. Ač byl literárně zcela jinak orientován a v jeho válečném prožitku byly zcela odlišné zkušenosti, přece reakce na události a filosoficky lidský komentář k nim je příbuzný. I zde se důležitým jeví fakt, že oba spisovatelé prožívají válku jako zralí a životem zkušení muži.

Výrazný je i přístup osobní, který by bylo možno označit za vztah básníka Knihy lesů, vod a strání; konečně – což je nej-

příznačnější – rys typicky český, odlišný od postoje Němců, ale také Francouzů, hrdinštěji a vlastenečtěji orientovaných; to ovšem bylo v situaci první světové války zcela logické. Nemáme na mysli jen válečného hrdinu Montherlanta, u kterého byl tento vztah samozřejmý, Girardoux či Cocteaua, kteří měli k vojenskému životu dost daleko, přesto však ve svých dílech popsali události čistě bojové. ale především Duhamela, lékaře válečného lazaretu, jehož zkušenost byla velmi blízká Neumannově. I z prostředí tak smutného a tragického výtěžil francouzský spisovatel v *Životě mučedníků* především obdiv ke statečnosti mužů své země, o nichž vypráví příběhy nezištné obětavosti a vlasteneckého citění.

Odlišný byl – snad pochopitelně – postoj většiny spisovatelů německých; zčásti proto, že země byla poražena a nevýslovně zpustošena, zčásti proto, že řada antimilitaristicky orientovaných básníků byla židovského původu a tím stála mimo vliv silné nacionalistické propagandy.

Pokud jde o českou literaturu s touto tematikou, je její charakter velmi zvláštní, ačkoliv i zde pochopitelně nalezneme mnoho styčných bodů s literaturou světovou. Charakter reakce je však, stejně jako celé postavení českého národa ve válce, značně výjimečný, a tak vzniká celá řada výrazných osobitých a umělecky pozoruhodných děl.

Nesporně nejosobitějším českým literárním ztvárněním války a rakousko-uherské monarchie je Haškův román *Osudy dobrého vojáka Švejka*, při vší své národní specifičnosti velká protiválečná groteska s mezinárodní platností. Jejím protějškem jsou do jisté míry Vančurova *Pole orná* a *válečná*. Pozoruhodným ztvárněním situace, v níž doznívá staré a rodí se nové, je i Konrádův *Rozchod*, Kratochvílovy *Prameny* a Vančurovy *Tři řeky*, díla, jež usilují o realisticky zobecňující a historicky podložený pohled, zatímco tvorba dvacátých let přináší, nejčastěji v povídkové či memoárové podobě, bezprostřední, autentické nebo poloautentické dojmy a ztvárněné pocity. Výjimku tvoří jen rozvleklé epické příběhy z historie legií, sepišované většinou autory nevalného talentu; jejich jediným protějškem je Kaplického *Gornostaj*.

První cestou šel ve svých válečných vzpomínkách i Neu-

mann. Organicky tím navázal především na vlastní publicistickou a fejetonistickou tvorbu staršího období, zvláště na soubor S městem za zády, s nímž je tu příbuzný básníkův zájem o civilizaci a přírodu, řada úvah společenského i sociálně třídního charakteru a s otevřenou bezprostředností vyslovované názory na nejružnější stránky skutečnosti; podařilo se mu vyslovit řadu dílčích postřehů i celistvější koncepci mimořádné situace, a to nejen ve vztahu k lidem, přírodě a společnosti, ale i k minulosti a budoucnosti, tj. zhodnocení i perspektivu vývoje.

Ponecháme-li stranou díla, kde válka je pouze pozadím nebo kde se líčí zážitky v zázemí, či velké množství ve dvacátých letech oblíbených jinotajných podobenství, mají k Neumannovým knížkám o válce vztah hlavně tři prózy s touž tematikou: Červená země Jaroslava Bednáře, básníka prožívajícího životní křest ve vojenském lazaretu na italské frontě, Barák smrti Jana Weisse, který se na ruskou frontu a pak do zajetí dostal přímo z universitní posluchárny, a konečně Pole orná a válečná Vladislava Vančury.

Bednářovi je v jeho silně působivém poloreportážním příběhu válka především symptomem hrůzy z vraždění a degradování člověka na živočicha; dívá se na ni ze zorného úhlu hodnoty života a z pozice zásadního antimilitaristy; zdůrazňuje bídu jedince, vyhnaného bezdůvodně na válečná jatka. Proti jeho značně pesimistickému východisku posunuje Jan Weiss pointy svých povídek do polohy abstraktního boje dobra a zla, aby dal po všech strádáních a utrpeních symbolicky zvítězit nejzdravějším a nejryzejším lidským typům. Nejotřesněji na něho zapůsobil zážitek tyfového baráku v ruském zajetí, jehož zobrazení je blízké prostředí, o kterém píše Neumann. V knize próz, které Weiss vydal až devět let po válce, se postupně skládá mozaika pocitů, názorů a situací, blízká v celkové koncepci vzpomínkové reportáži Neumannově. Shoda v postoji autorů dvou generací se projevuje výrazným straněním silám dobra a nesmlouvavým přístupem k životu, ale také – přes všechny hrůzy válečných prožitků – v optimistickém a perspektivním pochopení skutečnosti. Neumann k tomu, když se na několika místech zamýšlí nad osudem, postavením, posláním i perspektivou člověka, říká: „Byl bys dnes v nejzoufalejší

situaci, kdybys, vida nutnost pronikavé přeměny našich řádů, věřil moralistům a kazatelům, kteří se domnívají, že nutno přerodit předem člověka, má-li se zbudovat trochu jiný svět. Přinášeje si nejtrapnější obraz člověka a davů, svlečených do nechutné nahoty, zbavených všeho civilizačního pozlátka, pochyboval bys nutně o proveditelnosti nezbytného a uchýlil by ses do misantropického pesimismu jako do kláštera“, ale „člověk opravdu socialistický, to je člověk komunistický, jediný zdravý člověk, který může přijít po dnešním demokratickém pokrytci, zrodí se z kadlubů nového hospodářského života, z institucí, k nimž je dnes veden nejlepšími mysliteli i událostmi, ač zároveň teprve v nich řádně pro ně dozraje...“

Souvislost Neumannových memoárů je možno nalézt i s vynikajícím dílem dvacátých let – Vančurovým románem *Pole orná a válečná*. Oba spisovatelé s různou mírou zkušenosti a bezprostředního prožitku, protože mladší z nich na frontě nikdy nebyl, podávají ve zkratce a výběru reportážní záběry válečných událostí, ale zároveň svůj vlastní širší a obecnější vztah k realitě, hodnocení přítomnosti, minulosti a netradiční formou – u Neumanna v podobě přímých úvah, u Vančury v poloze básnického komentáře – také svou představu budoucnosti. Jen v jednom ohledu je tu závažný a příznačný rozdíl: zatímco St. K. Neumann hodnotí v roce 1925 na válce zpětně i její pozitivní přínos pro budoucnost, Vančura ve své hněvivé invektivě, namířené především do současnosti, vyjadřuje v okamžiku, kdy se perspektiva revoluce načas ztrácí, přesvědčení o latentním nebezpečí nového požáru, jehož příčinou jsou bytostné vlastnosti člověka. Tak vzniká velkolepá karikatura blázna okouzleného zabíjením, symbolu válečného šílenství – voláka Řeky. Oba spisovatelé se však shodují v netradičním, politicky závažném postižení situace. A tak se Neumannova trilogie staví filosoficky, ideově i umělecky po bok předních děl naší protiválečné literatury.

Zajímavým způsobem se k tvorbě tohoto období přiřazují i knižně dosud nevydané Neumannovy práce. První má ještě typicky válečnou tematiku vojenského hladovění, stylizovanou do podoby pohádky, druhá je zcela mírová, zato třetí se vrací

opět k válce a koresponduje s úvahami trilogie o novém uspořádání společnosti a národní samostatnosti.

Rozsáhlejší próza Sufražetka s podtitulem Komunistická povídka podrobněji rozvíjí některé autorovy názory na postavení ženy, vztah obou pohlaví, svobodu a povinnost, funkci manželství a rodiny v socialistické společnosti. Nese ještě stopy básnickových postojů z období anarchismu, ale tematicky se již přimyká k situaci popřevratové, navazuje na události Říjnové revoluce a jejich ohlas u nás, na zkušenosti z činnosti levicového hnutí počátku dvacátých let atd. Rozvíjející se složitý a zajímavý děj je však přerušen v nejdramatičtějším okamžiku – povídka není dokončena.

Soubor doplňuje několik kratších črt s příznačnou atmosférou dvacátých let. Neumann v nich dále rozvíjí své názory na život, lidské vztahy, ale především vyslovuje silně kritické výhrady k narůstajícímu měšťáckému charakteru republiky. Třebaže jde vesměs o práce jen letmo nahozené, doplňují zajímavě pohled na autorovu prozaickou tvorbu – zvláště na válečnou trilogii, korespondují s autorovou publicistikou dvacátých let a vytvářejí zároveň spojovací článek k jeho větší beletristické práci z počátku let třicátých – k románu Zlatý oblak.

Neumannova memoárová trilogie i kratší prózy z dvacátých let jsou tak výrazným dokladem revoluční orientace české kultury v období, kdy Velká říjnová revoluce přinesla rozhodující obrat v celém uspořádání společensko-politických vztahů v Evropě. Spisovatelovy prozaické práce z dvacátých let, stejně jako jeho verše, jeho činnost veřejná a publicistická, jsou toho závažným, nanejvýš zajímavým a nezastupitelným dokumentem.

Hana Kučerová